

Дубницький В.І.

доктор економічних наук, професор кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Писарькова В.Р.

аспірант кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Dubnytskyi Volodymyr

Ukrainian State University of Chemical Technology

Pysarkova Valeriia

Ukrainian State University of Chemical Technology

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ
В РАМКАХ ТОВАРИСТВА КЛАСТЕРИЗАЦІЇ
В ІНФОРМАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

**PECULIARITIES OF BUSINESS PROCESS DEVELOPMENT
WITHIN THE CLUSTERIZATION PARTNERSHIPS
IN THE INFORMATION AND INNOVATION SOCIETY**

Анотація. В наш час існує тенденція, пов'язана з необхідністю різкого посилення інноваційної компоненти економіки. Також проглядається причина, що розглядає структурно-інтеграційні процеси кластерного підходу як базу для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для забезпечення конкурентоспроможності економічної системи, необхідним аспектом виявлено формування та ефективну реалізацію кластерного механізму для всіх рівнів національної економіки. Наведено роль кластерів у забезпеченні розвитку соціально-економічних систем та модернізації регіональної економіки, де головним критерієм формування кластерів, як територіально-галузевих об'єднань на рівні регіону є наявність багаторівневої системи взаємних інтересів. Функціонування розглянутих кластерних структур дає змогу учасникам кластеру розподіляти оптимально прибутки між членами кластера, ефективніше використовувати існуючий капітал, досягти впровадження нових технологічних процесів, споживати ресурси більш економічно.

Annotation. Nowadays, there is a tendency due to the need to dramatically strengthen the innovative component of the economy. It also looks at the reason that considers the structural and integration processes of the cluster approach as a basis for enhancing the competitiveness of the national economy. To ensure the competitiveness of the economic system, the formation and effective implementation of a cluster mechanism for all levels of the national economy have been identified as a necessary aspect. The role of clusters in ensuring the development of socio-economic systems and modernization of the regional economy is given, where the main criterion for the formation of clusters as regional-sectoral associations at the regional level is the presence of a multi-level system of mutual interests. The functioning of the considered cluster structures enables the cluster members to distribute profits optimally among the cluster members, to use existing capital more effectively, to achieve introduction of new technological processes, to consume resources more economically.

Вступ. Останнім часом, кластери зайняли особливу нішу в просторі об'єктів економічного аналізу та синтезу. Окремі дослідники розуміють, що кластери – групи організацій (компаній, підприємств, об'єктів інфраструктури. НДІ, ЗВО та ін.), пов'язаних відносинами територіальної близькості та функціональної залежності у сфері виробництва продукції, її реалізації чи споживання ресурсів. Причин для присутності кластерної ідеології в просторі економічного аналізу та синтезу декілька.

Перша пов'язана з особливостями самих кластерів. За своєю економічною сутністю кластери займають проміжне місце між автономними організаціями, регіонально-промисловими комплексами і галузевими альянсами, поєднуючи в собі риси всіх зазначених видів економічних систем. Друга, полягає в тому, що кластер несе в собі і відбиток проектних систем, оскільки часто є плодом свідомих організаційних зусиль осіб, які розглядають формування кластера як управлінський проект. Третя причина полягає в тому, що в певному сенсі, кластер можна розглядати як процес, оскільки його склад не є постійним і може змінитися в будь-який момент виробничої діяльності.

Також, інтерес до кластерів пояснюється сформованими тенденціями в розвитку управління економікою. Справа в тому, що і економічна теорія, і господарська практика не змогли у повному обсязі вирішити проблеми ринкової координації вітчизняної економіки в умовах

глобалізації та інноватизації економіки ні на базі «атомізованості», сепаратного підходу до економіки, при якому вона подається як сукупність автономних агентів, ні на базі регіонального підходу, в якому об'єктом управління є територіально-виробничий комплекс, ні на базі галузевого підходу, де об'єктом управління виступає галузь.

На наш погляд, пошуки оптимального рішення, розпочаті при централізованому управлінні, були продовжені в пореформений час, однак ефект не досягнуто до сьогодні.

Перераховані вище інтегровані властивості кластерів дозволяють у принципі, застосувати до них як методи класичного управління економічними об'єктами, так і методи управління проектами. Облік і використання багатоаспектних характеристик кластерів дозволить, як можна сподіватися, подолати однобічність і неефективність відомих підходів до організації ринку, яка відзначається зараз багатьма дослідниками та експертами [1; 2; 3; 4; 5].

1. Забезпечення внутрішньокластерної взаємодії учасників кластеру як інституцій ринкової економіки

Існує стійка тенденція, пов'язана з необхідністю різкого посилення інноваційної компоненти економіки. Можливо, що відмова від «жорсткої» моделі управління в кластерних структурах, яка властива холдингам і подібним структурам, дозволить підвищити активність агентів-інноваторів (авторів інноваційних ідей), адаптивність і прийнятність агентів-імітаторів (реалізують інноваційні ідеї) і реактивність агентів-фасилітаторів (забезпечують фінансами та іншими ресурсами цей процес).

Також існує причина, яка обумовлена надіями на підвищення конкурентоспроможності національної економіки при активізації структурно-інтеграційних процесів на базі кластерного підходу (обґрунтування такого підходу можна знайти в дослідженнях Майкла Портера).

Видається, що інтерес до кластерної ідеології пов'язаний з тенденціями групування і консолідації капіталів, які можуть призвести до активізації процесів інтеграції підприємств. Тоді кластери можуть надовго стати основною формою організації промисловості, оскільки саме такі економічні системи найбільшою мірою сприяють налагодженню взаємодії учасників кластера на основі надійних коопераційно-коєволюційних домовленостей, що забезпечують баланс між самостійністю учасників кластера і їх координацією. Це,

у свою чергу, означає, що стрижнем ефективного функціонування кластера як економічної системи стане процес стратегічного планування. У цих умовах гостро необхідна теоретична методологічна та методична проробка питань координації організацій науки і освіти, виробництва, консалтингу та інших економічних сфер на базі кластерного підходу.

Особливе значення у розвитку кластерного підходу в Україні має розробка методів стратегічного групового планування, природним об'єктом і суб'єктом якого є кластер. Розширення досвіду стратегічної практики за вертикаллю рівнів управління і за територіальною горизонталлю як в Україні так і за кордоном, розвиток інституційно-еволюційної економічної теорії, сучасної теорії підприємства (фірми), системної економічної парадигми в цілому привели до необхідності перегляду основних положень; по суті – до реструктуризації (реінжинірингу) самого стратегічного процесу.

Таким чином перегляд вибору об'єкта стратегічного планування (особливо в умовах регіонально-галузевого промислового комплексу), разом з переглядом методології та методики розробки і реалізації стратегії визначають необхідність створення нових схем і процедур стратегічного процесу відповідно до кластерів (насамперед по відношенню до інноваційно-виробничих кластерів).

У цьому дослідженні, запропонована методологія стратегічного планування кластерів в рамках гео економічного простору, яка базується на поглибленому розумінні особливостей кластерів (особливо для умов середовища регіонально-галузевого промислового комплексу) як економічних систем.

Необхідно з'ясувати, яке місце займають кластери в ряду економічних систем, в чому їх відмінності від інших системних утворень в економіці (насамперед на рівнях макро- і мезоекономіки). на чому можуть бути засновані взаємодії і взаємини організацій – учасників кластерів. Щоб відповісти на ці питання, дамо релевантну проблему класифікацію економічних систем.

Під системою розуміється відносно стійка в просторі або в часі цілісна і внутрішньо єдина частина навколишнього світу, що виділяється з нього спостерігачем за просторовими або функціональними ознаками [6]. До числа економічних систем відносяться підприємства, фірми, холдинги, організації, ринки, кластери, регіони, країни та інші види економічних об'єктів. Про системи в принципі

можна говорити і у зв'язку з інститутами та інституційними сукупностями, процесами і т.д. У назві низки економічних утворень слово «система» входить як невід'ємна частина, наприклад, система страхування; податкова система і т.п. Це, зокрема, означає, що передбачається заданий певний рівень детальності сприйняття, на якому спостерігач, скажімо, може зафіксувати приналежність підприємства (компанії) будівлі, але «не помічає» молекулярний склад фарби на його стінах.

Таким чином, кожен раз передбачається наявність деякого контексту, на рівні якого розглядається в якості системи дана частина реальності.

Відомо кілька класифікацій економічних систем, наприклад, за місцем розташування, масштабами (геоекономічні, макро-, мезо- і мікроекономічні системи), внутрішнім устроєм, розподілом власності, методами регулювання і т. д. [6]. Кожна з них має свою цінність для розвитку економічної теорії та подальшого формування на її основі цілеспрямованої і адекватної економічної політики, однак для цілей формування методології стратегічного планування (насамперед у рамках економічного простору) кластера, необхідна самостійна класифікація економічних систем, що базується на комплексній оцінці якостей економічної системи, істотних для стратегічного планування.

Для цих цілей пропонується вдосконалена типологія економічних систем, заснована на розташуванні системи в просторі і часі (наприклад в геоекономічному просторі), на обмеженості або необмеженості займаного системою просторового об'єму і часового проміжку. Скажімо, що система обмежена в часі, якщо при її створенні відомий властивий їй термін її існування. Інші системи будемо вважати необмеженими в часі. Скажімо, коли будується будинок, то кінцевий термін його функціонування не вказується. І, навпаки, ліки випускаються в продаж, як правило, з точно відомим терміном придатності, після якого препарат не можна використовувати. Аналогічним чином система обмежена в просторі, якщо при її народженні відомі її просторові розміри (межі). Наприклад, для будівництва будинку виділяється певний майданчик. Навпаки, якщо випускається новий закон, то вказати межі його застосування в просторі неможливо оскільки невідомо, хто персонально буде його дотримуватися, а хто ні.

Звичайно ніяка система не існує споконвіку і вічно. Однак якщо апріорних обмежень на час її існування немає, то вона поводить

сприймається спостерігачем так, як ніби її функціонування буде тривати нескінченно. Наприклад, для підприємств необмеженість у часі знайшла своє відображення в загальновизнаному законі бухгалтерського обліку «ongoing concern» («принципі діючого підприємства» або, в інших термінах, «принципі безперервності»).

Аналогічним чином обмежена в просторі система (система економічних взаємозв'язків Європейського Союзу) займає в ньому певний кінцевий обсяг і має іманентно властиві їй і приблизно відомі в принципі просторові розміри. Оскільки мова йде про сприйняття системи як обмеженої або необмеженої в просторі або в часі, то певною мірою ці ознаки носять суб'єктивний характер. У зв'язку з цим можна говорити про ступінь вираженості характеристик локалізованої системи, про впевненість у приналежності конкретної системи до числа просторово або хронологічно обмежених або необмежених.

Залежно від обмеженості / необмеженості протяжності (локалізованість / нелокалізованість) системи в часі та просторі можна виділити чотири типи систем. У таблиці 1 [7] вони позначені скороченнями ОО, ОН, НО та НН (О – обмежена, Н – необмежена в просторовому або тимчасовому сенсі).

Таким чином, з точністю до адекватності вихідної інформації про системи отримаємо їх розбиття на чотири підмножини, що не перетинаються. Якщо ж врахувати неповну визначеність вихідної інформації, то можна говорити про принципову типологію, тобто про виділення чотирьох принципово різних типів систем, ознаки приналежності до яких можуть існувати в реальних системах в більшій чи меншій мірі, фіксуватися спостерігачем з більшою або меншою мірою впевненості.

Таблиця 1

Класифікація систем за просторово-часовими характеристиками

Просторова протяжність	Часова протяжність	
	обмежена	необмежена
Обмежена	ОО	ОН
Необмежена	НО	НН

Феномен кластиризації – економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств на деякій території – відомий з часів ремісничого виробництва. Але тільки починаючи з останньої чверті ХХ ст. кластери з

усією очевидністю проявили себе як важливий фактор економічного розвитку регіонів. У всьому світі економісти все більше схиляються до того, що регіони, на території яких складаються кластери, стають лідерами економічного розвитку. Такі регіони-лідери визначають конкурентоспроможність національних економік [15].

Для успішного вирішення завдань щодо забезпечення сталого розвитку економіки та впровадження моделі інноваційного розвитку, необхідно забезпечити використання прогресивних підходів в управлінні процесами як національного, так і регіонального розвитку, що базуються на високих технологіях та останніх наукових досягненнях. На наш погляд, найбільш раціональним варіантом вирішення проблеми відсутності дієвих інституційних механізмів реалізації стратегічно-пріоритетних напрямів для забезпечення інноваційно-орієнтованого і сталого розвитку економіки країни є оптимальне поєднання можливостей та зусиль, відповідних державних інституцій, освітніх, наукових закладів, виробничих та ринкових структур, тобто формування спеціальних об'єднань, які зацікавлені у кінцевих результатах своєї діяльності.

Войнаренко М. П. у своїй роботі зазначає, що в економічній теорії концепція кластера інтерпретується з позицій інституційного підходу, інституціонально-культурних, інфраструктурних та інших умов. Завдання кластерної політики на рівні регіонів більш предметні, і окрім окремих заходів прямого регулювання та управління процесами кластеризації, до них включено набір механізмів непрямого стимулювання розвитку [4, с. 62].

Відмітимо, що світовий досвід підтверджує той факт, що сучасне високотехнологічне виробництво може бути засноване лише на процесах інтеграції наукових, інноваційних, виробничих підприємств різного типу, тобто на формуванні і ефективному функціонуванні кластерів. На погляд автора роботи [4, с. 22-23], досліджуючи кластери, як інституції ринкової економіки з погляду економічної теорії, доцільно розглянути їх основні види з урахуванням ключових ознак класифікації кластерів (табл. 2).

Таким чином, на погляд Войнаренко М. П. та Соколенко С. І., незалежно від характеру використання підприємницької стратегії кожен із суб'єктів, що взаємодіють у кластері, є лише однією із сторін процесу взаємодії, а його інтереси відмінні від інтересів інших суб'єктів об'єднання. Тому, забезпечення ефективної внутрішньокластерної

взаємодії передбачає реалізацію комплексу базових принципів, яких повинні дотримуватися учасники кластера (табл. 3) [8, с. 72-81].

Таблиця 2

Основні види кластерів, як інституції ринкової економіки

Вид кластера	Базові характеристики кластера
1. Залежно від особливостей функціонування кластера	
Галузеві кластери	Кластер утворюється в різних видах виробництва з високим рівнем інтеграції («хімічний кластер») або на ще більш високому рівні інтеграції («аерокосмічний кластер»).
Кластери з вертикальними виробничими зв'язками	Кластер утворюється навколо головних фірм або мереж основних підприємств, охоплює процеси виробництва, постачання, збуту.
Кластери з регіональною обмеженою формою економічної діяльності	Кластер формується всередині родинних секторів, як правило пов'язаних з певними науковими установами.
2. Залежно від структури кластера	
Технологічний	Сукупність виробництв, пов'язаних однією технологією.
Технологічно-фокусний	Кластер підприємств, зосереджених навколо одного центра – лідируючого великого підприємства, науково-дослідного інституту або університету.
Вертикальний	Характеризує кластери із ієрархічним зв'язком суміжних етапів виробничого або інноваційного процесу.
Якісний	Кластер підприємств, які удосконалюються в усіх сферах взаємодії, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності кожного учасника, а відтак, підсилюючи економічне становище всього кластеру.
Латеральний	Об'єднання в кластер різних секторів однієї галузі, що забезпечують економію завдяки ефекту масштабу.
Географічний	Формування кластерів чітко пов'язане з визначеною територією, починаючи від суто місцевих кластерів (плодово-консервний) до глобальних кластерів.
3. Залежно від особливостей побудови кластера	
«Зверху вниз»	Першочергове формування органів дорадчої координації по моніторингу, визначенням стратегії кластера в цілому та його ресурсної підтримки.
«Знизу нагору»	Розробка окремих проєктів і програм, що інтегрують потенційних учасників кластера.
Комбінований варіант	Паралельно в часі сполучаються обидва підходи.

Таблиця 3

Базові принципи забезпечення ефективної внутрішньокластерної взаємодії учасників кластеру з погляду економічної теорії

Принцип	Зміст принципу
Обміну результатами діяльності	Здатність здійснювати обмін результатами діяльності створює для учасників взаємодії можливість спільного подолання обмеженості ресурсів.
Конкурентоспроможності	Поділяючи з іншими суб'єктами підприємництва обмежені ресурси, кожен учасник взаємодії стає учасником конкурентної боротьби.
Компромісу	Задовольняючи свої потреби в обмежених ресурсах шляхом обміну результатами діяльності, підприємства зустрічаються з необхідністю враховувати інтереси інших суб'єктів господарювання.
Невизначеності	У регіональному кластері існує різноманіття видів підприємницької діяльності, жоден з яких не може бути повністю спочатку спланований через необхідність постійного забезпечення свободи вибору усіма учасниками кластерних взаємодій.
Асоціативності	Ефективність підприємницької діяльності суб'єктів кластерних взаємодій знаходиться під впливом їх здатності до усвідомлення принципів бізнесу, ділових інтересів, складу об'єктів бізнесу і потенційних партнерів за операціями.
Раціональності	Оскільки суб'єкти кластерних взаємодій приймають рішення в умовах ризику, кожне прийняте рішення має бути максимально виваженим, продуманим, обґрунтованим і раціональним.
Обмеженості ресурсів	Обмеженість матеріальних благ учасників кластерних взаємодій зумовлює необхідність взаємодії суб'єктів підприємництва.
Вартості	За допомогою вартісного оцінювання благ суб'єкти кластерної взаємодії можуть порівнювати власні витрати з доходами і оцінювати ефективність участі у взаємодії.
Відповідальності	Вибір, який робить кожен із суб'єктів взаємодії, зобов'язує його відповідально виконувати умови прийнятих зобов'язань і виступає необхідною умовою довготривалого розвитку системи кластерних взаємодій.
Синтезу	Реалізація економічних інтересів учасників кластерних взаємодій призводить до синтезу приватного (еґотистичного) і суспільного в інтересах взаємодіючих суб'єктів і в їх діях.
Концентрації ресурсів	Розвиток кластерних взаємодій проявляється в постійному освоєнні суб'єктами кластерних взаємодій всіх видів ресурсів.

Закінчення табл. 3

Креативності або інновацій	Креативність виявляється за допомогою освоєння нових технологій створення продукції, надання послуг, виконання робіт, споживання благ, інших форм діяльності суб'єктів кластерних взаємодій.
Системної інтеграції	Системна інтеграція суб'єктів кластерних взаємодій, їх ділових інтересів, їх цілей і дій сприяє перетворенню конфліктів інтересів у внутрішнє джерело самостійного розвитку регіонального кластера, в якому є ці відносини.
Системної самоорганізації	Системна самоорганізація бізнесу і менеджмент на мікро- і макроекономічному рівнях є обов'язковими умовами сталого розвитку кластерних взаємодій як основи розвитку регіонального кластера.

2. Інституційне забезпечення розвитку

соціально-економічних систем на засадах кластеризації

Посилення впливу світових інтеграційних процесів на розвиток економіки України обумовлює необхідність перегляду ролі регіонів у формуванні національного економічного потенціалу. Так, пошук джерел інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем на засадах кластеризації виступає невід'ємною складовою національної та регіональної економічної політики та потребує впровадження нових інноваційно-орієнтованих форм її реалізації.

Зазначимо, що переваги регіональних інноваційних систем не можуть проявитися самі по собі, адже регіоналізація створює сприятливі передумови для інноваційного розвитку, але не забезпечує його самого по собі. Для успішного інноваційного розвитку соціально-економічних систем необхідно на регіональному рівні здійснювати підтримку «точок зростання» (одна або кілька бізнес-одиниць, які діють узгоджено і здійснюють розробку та впровадження передових або проривних технологій у виробництво) шляхом створення кластерів.

Провівши аналіз сучасних парадигм забезпечення розвитку соціально-економічних систем, Сковчем А.В. було визначено місце кластерної політики, як надзвичайно важливого інструменту забезпечення інноваційному розвитку соціально-економічних систем економіки регіону (табл. 4) [9].

Таблиця 4

Роль кластерної політики у сучасній парадигмі розвитку соціально-економічних систем регіону

Суть парадигми	Роль кластера у парадигмі розвитку соціально економічних систем регіону
Інтерпретація регіону як квазідержави	
Регіон є відносно відокремленою підсистемою національної економіки, враховує світову тенденцію передачі на регіональний рівень все більших функцій і фінансових ресурсів. Міжрегіональні економічні взаємодії здійснюються в рамках асоціацій економічної взаємодії.	Насправді українські регіони не є відокремленими підсистемами. Відсутня можливість цілеспрямованого формування кластерів в рамках регіональної політики. Конкурентоспроможні кластери можуть з'явитися тільки в результаті формування міцних горизонтальних зв'язків між регіонами. Оскільки ефективний розвиток міжрегіональної інтеграції без підтримки регіонального центру є малоімовірним, кластери не відіграватимуть суттєвої ролі в реалізації регіональної політики.
Інтерпретація регіону як ринку	
Досліджуються особливості функціонування різних видів ринків всередині регіональних кордонів.	Завдання розширення меж ринків на основі розвитку міжрегіональної інтеграції у цьому випадку не ставиться. Отже, перспективи створення є тільки у внутрішньорегіональних кластерах.
Інтерпретація регіону як квазікорпорації	
Виступаючи великим суб'єктом економічної діяльності, регіон активно конкурує з іншими регіонами, національними та транснаціональними корпораціями на ринках факторів виробництва, товарів і послуг.	За цієї парадигми великі регіони можуть бути каталізаторами розвитку міжрегіональної інтеграції та формування конкурентоспроможних кластерів. Існує ризик потрапляння кластероутворюючих підприємств із сусідніх, більш слабких регіонів в підпорядковане положення по відношенню до підприємств регіону – ініціаторів створення кластера (можливо і їх витіснення з кластера менш ефективними підприємствами регіону-ініціатора).
Інтерпретація регіону як соціуму	
Орієнтація на підвищення якості життя населення регіону на основі відтворення освіти, охорони здоров'я, культурних цінностей і навколишнього середовища.	Не приділяє належної уваги вирішенню проблем розвитку регіону і є досить пасивною. Передумови для реалізації ефективної кластерної політики відсутні.

На нашу думку, слід акцентувати увагу на тому моменті, що найбільш суттєвою відмінністю кластерів від інших просторових форм організації виробництва є інноваційний характер і гнучкість спеціалізації об'єднання. Дійсно, всі кластери володіють в тій чи іншій мірі інновативністю. Відтак, роль кластерів у забезпеченні розвитку соціально-економічних систем та модернізації регіональної економіки в цілому представлено на рис. 1 [6, с. 16].

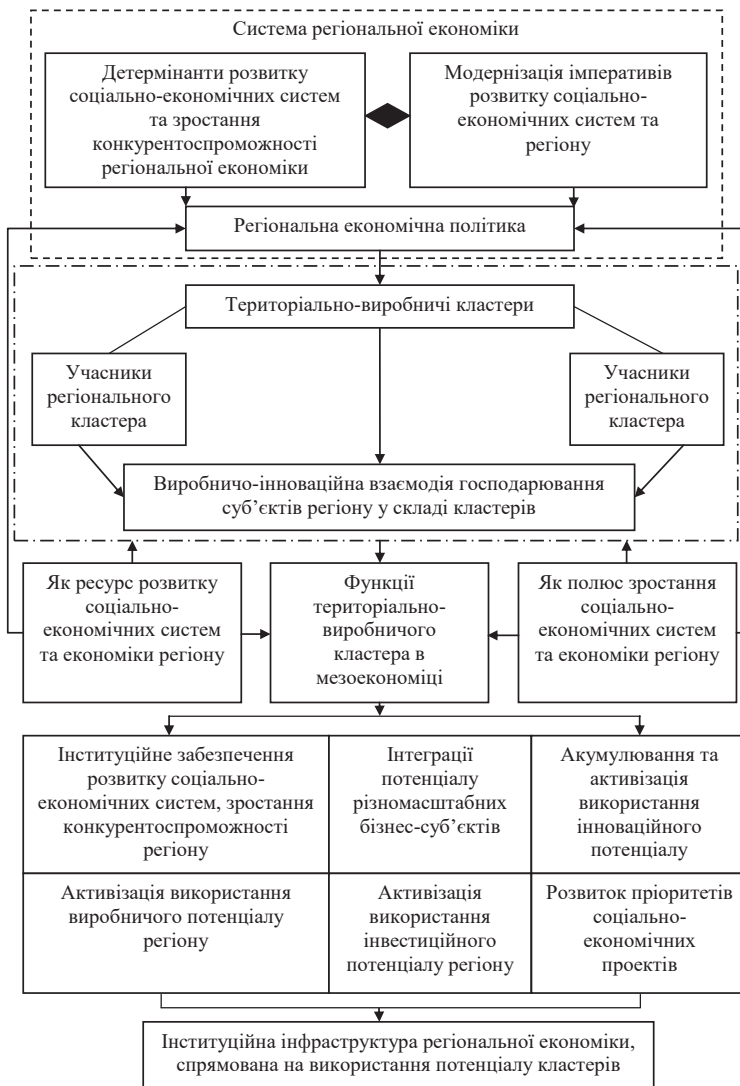
Як видно з рис. 1, головним критерієм формування кластерів, як територіально-галузових об'єднань на рівні регіону є наявність багаторівневої системи взаємних інтересів між підприємствами – учасниками даних структур, місцевими органами влади та елементами інституційної інфраструктури регіону.

Безумовно, що кластерний підхід є одним з найбільш ефективних інструментів забезпечення розвитку соціально-економічних систем та інноваційного зростання регіону. Однак, поряд з тим, регіональна інноваційна система не може бути зведена лише до одного або сукупності декількох кластерів, внаслідок того, що їх функціонування повинно підтримуватися іншими організаціями, які належать до інституційної інфраструктури.

Слід зауважити, що світовий досвід доводить значущість кластерів у розвитку регіональних та національних економік, що підтверджується наступними обставинами:

1. Кластери забезпечують позитивні ефекти. Зовнішні ефекти пов'язані з тим, що дії однієї фірми впливають на інші фірми. У кластері вигода поширюється в усіх напрямках зв'язків (нові виробники, що приходять з інших галузей, прискорюють розвиток всього кластера, стимулюючи розвиток наукових досліджень і розробок; відбувається вільний обмін інформацією та швидке розповсюдження інновацій каналами постачальників або споживачів, які мають контакти з численними конкурентами за рахунок мережевої співпраці; взаємозв'язки всередині кластера ведуть до появи нових методів конкуренції, що сприяє створенню інновацій).

2. Кластерна форма організації бізнесу призводить до створення особливої форми інновації – «сукупного інноваційного продукту». Адже, об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів

Рис. 1. Інституційне забезпечення розвитку соціально-економічних систем та економічного зростання регіону на засадах кластеризації

в інновації, а інновацій у конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера. Особливо важливі зв'язки в межах міжнародного технологічного співробітництва, які сприяють утворенню інтернаціональних кластерів. Кластери створюють умови для формування регіональних інноваційних систем.

3. Для всієї економіки країни або регіону кластери виконують роль «точок зростання» внутрішнього ринку і освоєння міжнародного. Наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення факторів конкурентних переваг за рахунок спільних інвестицій (в рамках мережевої співпраці та державно-приватного партнерства) в розвиток технологій, інформацію, інфраструктуру, освіту.

4. Великі виробники кластера створюють попит на спеціалізовані матеріально-технічні ресурси та послуги. Взаємозв'язки усередині кластера забезпечують розвиток аутсорсингу, коли малі та середні підприємства виконують продукцію, роботи і послуги для ключових суб'єктів кластера, тим самим сприяють розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні, що підвищує його конкурентоспроможність.

5. Конкуренція між виробниками в кластері призводить до поглиблення спеціалізації в кластері, пошуку нових ніш і розширенню кластера, в результаті чого утворюються нові суб'єкти бізнесу, що підвищує прибутковість регіонального виробництва, вирішує проблеми зайнятості населення і посилює інтеграційний потенціал регіону.

6. Кластери є однією з інституційних форм забезпечення прикордонного співробітництва в сфері торгівлі, сільського господарства, туризму, транспорту, інфраструктури, що сприяє економічному розвитку прикордонних територій.

7. Розвиток кластерів підвищує взаємодію між галузями і тим самим сприяє мультиплікації зростання. Внутрішні конкуренти в кластері стають партнерами при виході на зовнішній ринок, розробляючи спільні програми маркетингу і забезпечуючи зростання обсягів експорту. Все це в цілому сприяє розвитку соціально-економічних систем, соціально-економічному зростанню і підвищенню конкурентоспроможності регіонів національної економіки [10].

Відповідно до багаторівневого підходу до управління конкурентоспроможністю і ролі кластерів у підвищенні конкурентоспроможності економічних систем, завдання кожного рівня управління мають забезпечити підтримку процесів кластеризації в національній економіці, метою якої є підвищення рівня конкурентоспроможності. Тому, склад

завдань кластеризації економіки за рівнями управління систематизовано та представлено в таблиці 5 [4, с. 54].

Отже, з представленої табл. 5 чітко видно що для того, щоб забезпечити конкурентоспроможність економічної системи, необхідним є формування та ефективна реалізація кластерного механізму на усіх рівнях національної економіки.

Таблиця 5

Комплекс завдань кластеризації національної економіки

Макрорівень	Мезорівень		Мікрорівень
	держава	регіон	
<ul style="list-style-type: none"> – формування законодавчої бази; – формування національної кластерної політики; – створення державних інституцій, які сприятимуть розвитку кластерів; – надання державної підтримки для підприємств, що входять до кластерів у вигляді субсидій, пільг, кредитів. 	<ul style="list-style-type: none"> – створення регіональних кластерних ініціатив; – формування регіональних кластерних стратегій; – створення регіональних інноваційних інституцій; – забезпечення співпраці підприємств-учасників кластера; – залучення інвестицій в кластери; – забезпечення належного рівня економічної освіти учасників кластерів. 	<ul style="list-style-type: none"> – формування стратегічних програм забезпечення конкурентоспроможності галузі; – залучення інвестицій у пріоритетні галузі; – співпраця із науково-дослідними установами у розробленні та просуванні інновацій; – сприяння підприємствам кластера щодо збуту продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> – формування стратегічного плану розвитку; – фінансування спільних наукових розробок; – організація спільного збуту продукції на ринках; – забезпечення розповсюдження інформації серед учасників кластера.

Оскільки, функціонування даного механізму дасть можливість забезпечити стійкий розвиток соціально-економічних систем та зростання конкурентоспроможності, як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і галузей, регіонів та національних економічних систем в цілому.

Зауважимо, що об'єднанні у кластер підприємства отримують численні конкурентні переваги від спільної діяльності та взаємодії при цьому зберігаючи свою самостійність. Тому, представимо детальніше переваги від формування і функціонування кластерів, як

інститутів ринкової економіки (табл. 6) окремо для бізнесу, громадськості, органів державної влади, освіти та науки, як ключових його учасників [11; 12].

Таблиця 6

Основні переваги від функціонування кластерів для їх учасників

Ключові переваги функціонування кластера для його учасників			
1	2	3	4
Для бізнесу	Для органів влади	Для громадськості	Для освіти та науки
Можливість спільного використання інфраструктури.	Формування і збільшення бази оподаткування завдяки концентрації підприємств в регіоні.	Зростання зайнятості населення, скорочення безробіття.	Забезпечення випускників навчальних закладів робочими місцями.
Можливість здійснення спільного маркетингу.	Інструмент для співпраці із бізнесом, науковцями, громадськими організаціями тощо.	Зростання заробітної плати.	Коригування величини набору абітурієнтів на необхідні для кластеру спеціальності.
Організація збуту продукції учасників кластеру.	Розширення можливостей для залучення інвестицій в регіон, підвищення рівня його інвестиційної привабливості.	Можливість безкоштовного навчання та підвищення кваліфікації для працівників кластеру.	Можливість проходження виробничої практики для студентів навчальних закладів.
Розвиток та просування регіональних брендів.	Розвиток інфраструктури регіону.	Покращання умов праці.	Можливість участі науковців у практичній діяльності.
Участь у спільних наукових розробках.	Підвищення конкурентоспроможності регіону.	Зниження рівня соціальної напруги в регіоні.	Розвиток матеріально-технічної бази для науково-дослідних робіт.
Доступ до нових знань, технологій, сучасних методів управління.	Покращення іміджу (ділової репутації) регіону.	Розвиток інфраструктури регіону.	Зростання чисельності кваліфікованих фахівців.
Зниження рівня трансакційних витрат.	–	Розвиток економіки регіону.	Підвищення рівня кваліфікації персоналу.

Закінчення табл. 6

1	2	3	4
Зростання конкурентоспроможності продукції.	–	Покращення умов життєдіяльності.	Участь працівників практичної сфери в освітньому процесі
Можливість виходу на міжнародні ринки.	–	Зниження рівня безробіття.	–
Зменшення величини витрат на пошук персоналу.			

Досліджуючи значення та практику функціонування кластерів, як важливої інституції ринкової економіки постіндустріального суспільства в епоху знань, доречно підкреслити думку С.І. Соколенка, який стверджує, що світова практика показала, що кластеризація економіки справляє вирішальний вплив на процеси зростання конкурентоспроможності та поживлення інноваційної діяльності [13]. В цьому полягає новий економічний феномен кластерів епохи постіндустріального суспільства, який забезпечує можливість протистояння натиску глобальної конкуренції та належним чином відповідати вимогам національного і регіонального розвитку.

Висновки. Світовий досвід діяльності кластерів свідчить, що функціонування даних структур дає змогу підприємствам-учасникам: більш ефективно використовувати капітал, економніше споживати ресурси, контролювати цілеспрямованість та забезпечувати стратегічну орієнтованість використання інвестицій, підвищувати якість продукції, обсяги виробництва, розширювати асортимент продукції, створювати нові підприємства, активізувати впровадження нових технологічних процесів, мінімізувати надлишкові виробничі потужності, оптимально розподілити прибутки між членами кластера. Так, важливі конкурентні переваги кластерних систем досягаються за рахунок мінімізації витрат, порівняно з окремо працюючими підприємствами, які досить часто не витримуючи конкуренції на локальних та національних ринках з боку сильніших бізнес-одиниць чи іноземних компаній, змушені припиняти свою діяльність [14; 16; 17].

Таким чином, формування кластерних структур, як важливих інституцій ринкової економіки, є одним з пріоритетних напрямків

інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем та сталого зростання національної економіки. Адже, кластеризація є потужним імпульсом для інноваційно орієнтованого економічного розвитку країни. Формування кластерів дає змогу сконцентрувати та оптимально поєднати науку, технології, освіту, продукування інновацій та інвестицій, сприяння експорту, залучення іноземних інвестицій, що є важливими передумовами забезпечення зростання рівня конкурентоспроможності України в умовах глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст. Научное издание. Київ : Логос, 2002. 648 с.
2. Семенов Г.А., Богма О.С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки : монографія. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2008. 244 с.
3. Кластери в економіці України : монографія за наук. ред. докт. екон. наук., проф. М.П. Войнаренка. Хмельницький : ХНУ, ФОП Мельник А.А., 2014. 1085 с.
4. Теорія і практика кластеризації економіки : монографія за наук. та заг. ред. М.П. Войнаренка, В.І. Дубницького. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 335 с.
5. Кіро О. Функціонування регіональних кластерів в сучасних умовах «нової» економіки. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. С. 228–233.
6. Клейнер Г.Б. Синтез стратегії кластера на основі системно-інтеграційної теорії. *Отраслевые рынки*. 2008. № 5–6 (18). С. 4–19.
7. Сафонов Ю.М. Кластерна політика регулювання сировинного комплексу текстильної промисловості України. *Легка промисловість*. 2011. № 1. С. 35–36.
8. Корабельников В.М., Костюкевич Д.В. Классификация взаимодействия предпринимательских структур в составе регионального кластера. *Актуальные проблемы экономики, политики и права* : Сб. науч. тр. под ред. В.С. Кабакова, Л.Л. Бекренева. Мурманск : МАЭУ, 2008. С. 72–81.
9. Скоч А.В. Место кластеров в современных концепциях формирования региональной экономической политики. URL: <http://www.independent-academy.net/science/tetrad/12/skoch.html>.
10. Кластери та інноваційний розвиток України. Український фонд підтримки підприємництва. URL: http://www.ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klusters.pdf.
11. Войнаренко М.П. Кластери і інституційній економіці : монографія. Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. 502 с.
12. Горблюк Р.В. Кластери: теоретичне підґрунтя та перспективи розвитку. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 222–229.

13. Соколенко С.І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону. URL: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>.

14. Данилишин О.С. Кластери як сучасна форма стратегічних об'єднань. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2007. № 5. Т. 2. С. 223–229.

15. Захарченко В.И., Осипов В.Н. Кластерная форма территориально-производственной организации. Ч. 1. Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе. Одесса : «Фаворит», «Печатный дом», 2010. 122 с.

16. Spencer G. Vinodrai T., Gertler M., Wolfe D. Do clusters make a difference? Defining and assessing their economic performance. *Regional Studies*, 2000. P. 697–715.

17. Delgado M., Porter M., Stern S. Convergence, Clusters, and Economic Performance. Working paper. 2008. URL: http://astro.temple.edu/mdelgado/index_files/DPS_Cluster.pdf.